

У новым будынку плануецца размясціць таксама ўніверсітэцкі прэс-цэнтр. Журфак рыхтуе спецыялістаў у галіне інфармацыі і камунікацыі, у іх будзе магчымасць праходзіць практыку, набываць навыкі па сувязях з грамадскасцю. У гэтым жа будынку атрымае прапіску і плённае пачынанне журфака “Радые БДУ” – творчая база для праходжання практыкі студэнтамі па спецыялізацыі “Літаратурная работа на тэлебачанні і радыё”. Будучы абсталяваны памяшканні для рэдакцыі ўніверсітэцкай газеты, якая пачне асвятляць студэнцкае жыццё не толькі БДУ, але і ўсіх ВНУ краіны.

Гэта толькі некаторыя штрыхі да партрэта журфака-2001. Сённяшнія захады па трансфармацыі і мадэрнізацыі сістэмы падрыхтоўкі спецыялістаў уяўляюцца дзейсным фактарам устойлівага цывілізаванага развіцця беларускай журналістыкі ў XXI ст.

М.Р. ПРЫГОДЗІЧ

БЕЛАРУСКАЯ МОВА Ў ПРАЦАХ ЛІНГВІСТАЎ БДУ (1921–2001)

This article gives analysis of the achievements of linguists of the Belarusian language during the XX century, defines the most prospective trends of studying the Belarusian language in the nearest future.

Прыгодзіч Мікалай Рыгоравіч – доктар філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры гісторыі беларускай мовы. Аўтар больш за 160 навуковых прац па праблемах сучаснай беларускай мовы і яе гісторыі, у тым ліку васьмі манаграфій, вучэбных дапаможнікаў і навукова-папулярных выданняў (“Шчодрасць слова”, “Асобна, разам, праз дзфіс: Слоўнік-даведнік”, “Словаскладанне ў беларускай мове” і інш.). Даследуе праблемы гістарычнага і інвацыійнага словаўтварэння ў беларускай мове, стыль і мову помнікаў старабеларускага пісьменства XIV–XVII ст.

Адкрыццё ў 1921 г. Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта з’явілася і зыходным этапам у распрацоўцы праблем беларускага мовазнаўства, паколькі ў дарэвалюцыйны час на тэрыторыі Беларусі не выйшла ніводнай колькі-небудзь сур’ёзнай лінгвістычнай працы. Падрыхтоўка філолагаў распачалася на факультэце грамадскіх навук на этнолага-лінгвістычным аддзяленні – спачатку з трыма, а затым чатырма секцыямі: беларускай, рускай, яўрэйскай і польскай (адпаведна чатыром асноўным этнічным групам, што насялялі БССР). Некалькі пазней гэтае аддзяленне стала называцца літаратурна-лінгвістычным, а з 1922/23 навучальнага года яно ўвайшло ў склад педагагічнага факультэта.

У першым навучальным годзе ўсе дысцыпліны беларускага мовазнаўства выкладаў толькі адзін выкладчык – вядомы грамадскі дзеяч і навуковец Язэп Лёсік. Недахоп спецыяльнай літаратуры і падрыхтаваных кадраў абумовілі характар выкладання моў пераважна ў выглядзе практычных заняткаў. Аднак ужо ў першым навучальным годзе былі прачытаны такія раздзелы беларусазнаўства, як беларускі народ і яго мова, гісторыя беларускага пісьменства, беларуская літаратурная мова, элементарныя асновы беларускага правапісу. На ўсіх аддзяленнях праводзіліся практычныя пісьмовыя работы, а на этнолага-лінгвістычным і семінарскія заняткі па беларускай мове.

Як вядома, у 1921 г. быў адкрыты і Інстытут беларускай культуры, на базе якога ў 1929 г. была створана Беларуская Акадэмія Навук. Многія навукоўцы па сумяшчальніцтву сталі працаваць у БДУ, а выкладчыкі ўніверсітэта – у Інстытуце: Язэп Лёсік, Сцяпан Некрашэвіч, Пётр Бузук, Анатоль Баг-

дановіч, Іосіф Воўк-Левановіч, Леў Цвяткоў. Такое выкарыстанне навуковых кадраў спрыяла разгортванню ва ўніверсітэце мовазнаўчых даследаванняў і павышэнню якасці выкладання лінгвістычных дысцыплін.

Першай мовазнаўчай працай універсітэцкіх філолагаў стаў гісторыка-метадалагічны нарыс дацэнта Іосіфа Воўк-Левановіча “Гістарычнае вывучэнне беларускай мовы ў славянскай філалогіі”, апублікаваны ў “Працах БДУ” (№ 6–7). Усяго ж Іосіф Воўк-Левановіч з 1924 г. і да часу свайго ад’езду з Беларусі ў 1930 г. надрукаваў у розных выданнях (у тым ліку і замежных) 15 навуковых прац, сярод якіх такія асноватворчыя артыкулы, як “Беларускае аканне” (1926), “Мова выданняў Францішка Скарыны” (1926), “Еще к вопросу о «ляшских» чертах в белорусской фонетике” (1930) і інш. Звыш 60 навуковых прац па розных праблемах беларускага мовазнаўства ў гэтыя гады апублікаваў прафесар Пётр Бузук, які з’яўляецца аўтарам аднаго з першых выдадзеных на беларускай мове навучальных дапаможнікаў для студэнтаў лінгвістычных аддзяленняў і настаўнікаў “Асноўныя пытанні мовазнаўства” (1926). Ён жа ў 1928 г. выдаў і фундаментальную працу “Спроба лінгвістычнай географіі Беларусі. Ч. I. Фанетыка і марфалогія. Вып. 1. Гаворкі цэнтральнай і ўсходняй Беларусі і суседніх мясцовасцей Украіны і Вялікарасіі ў першай чвэрці XX в.” – фактычна першы ў славянскім мовазнаўстве лінгвістычны атлас народных гаворак. Тады ж былі апублікаваны “Лекцыі па гісторыі беларускай мовы: Уступ і фанетыка” Іосіфа Воўк-Левановіча (2-е выд., 1994), “Беларуская мова” Анатоля Багдановіча, “Граматыка беларускай мовы” (у дзвюх частках) Язэпа Лёсіка, “Методыка роднай мовы” Канстанціна Міцкевіча (Якуба Коласа).

З 1931 г. падрыхтоўка філолагаў з універсітэтаў была перададзена педагогічным інстытутам і аднавілася толькі ў 1939 г. У гэтыя ж гады ў краіне пачынаюцца сталінскія рэпрэсіі, у ходзе якіх былі амаль цалкам знішчаны кадры нацыянальнай навукі. З вышэйнагаданах навукоўцаў уратаваўся толькі Анатоль Багдановіч, які яшчэ ў сярэдзіне 1930-х гг. выехаў за межы Беларусі. Працы рэпрэсаваных вучоных былі забаронены на доўгія гады. Для аднаўлення філалагічнай навукі ва ўніверсітэт былі запрошаны прафесар Цімафей Ламцёў (пазней – Цімафей Ломцеў), які ўжо раней працаваў на Беларусі, дацэнт МДУ Марыя Карнеева-Петрулан. Як сведчанне аднаўлення мовазнаўчых даследаванняў ва ўніверсітэце ў гэтыя часы з’явіўся выхад двух выпускаў філалагічнай серыі “Ученых записок” (вып. 1, 1940; вып. 2, 1941). Большую частку першага і поўнаасцю другі выпуск займаюць даследаванні Цімафея Ламцёва “Выражение главных членов предложения в белорусском языке” і “Исследования в области истории белорусского синтаксиса: Составное сказуемое и его изменения в истории белорусского языка,” за якія ў 1944 г. яму была прысуджана вучоная ступень доктара філалагічных навук – упершыню ў галіне беларускага мовазнаўства.

Рэпрэсіі 1930-х гг. і страты ў Вялікую Айчынную вайну прывялі да таго, што ў першыя пасляваенныя гады многае давялося пачынаць нанова. Паступова вывучэнне беларускай мовы зноў ажывілася. Яно стала праводзіцца ў межах аб’яднанай кафедры беларускай мовы і літаратуры, што была створана яшчэ ў 1943 г., калі ўніверсітэт аднавіў сваю працу на станцыі Сходня пад Масквой (загадчык – дацэнт Міхась Ларчанка). Тады ж тут пачалі працаваць Міхаіл Жыркевіч, Канстанцін Шапялевіч, старшы выкладчык Марыя Жыдовіч, якая пазней стала першай у Беларусі жанчынай – доктарам філалагічных навук. У 1953 г. кафедра беларускай мовы аформілася як самастойная навукова-педагагічная адзінка. Навукова-даследчыцкая дзейнасць лінгвістаў універсітэта праявілася найперш у стварэнні так неабходных на той час навучальных дапаможнікаў па беларускаму мовазнаўству для ВНУ і падручнікаў па беларускай мове для сярэдняй школы. Пры ўдзеле лінгвістаў БДУ на базе Інстытута мовазнаўства АН БССР былі падрыхтаваны “Курс сучаснай беларускай мовы” ў трох частках (1957–1961), “На-

рысы па гісторыі беларускай мовы" (1957). Універсітэцкія вучоныя ўключыліся ў падрыхтоўку "Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы" (1962) і "Лінгвістычнай геаграфіі і групы беларускіх гаворак" (1968–1969), ушанаваных Дзяржаўнай прэміяй СССР (1971). Сумеснымі намаганнямі лінгвістаў універсітэта і Акадэміі навук былі падрыхтаваны акадэмічныя граматыкі і слоўнікі беларускай мовы – тлумачальныя, гістарычныя (выданне працягваецца), этымалагічныя і інш. На кафедры беларускай мовы быў створаны цыкл навучальных дапаможнікаў па асноўных курсах гісторыі і сучаснай беларускай мовы, аўтары якіх (Леанід Бурак, Марыя Дабрыян, Яўген Камароўскі, Віктар Красней, Уладзімір Лазоўскі, Лідзія Сямешка, Ірына Шкраба, Ірына Шчарбакова) у параўнанні з падобнымі папярэднімі працамі значна паглыбілі тэарэтычнае асэнсаванне і характарыстыку ўласцівых ёй сродкаў. Дацэнт Еўдакія Мяцельская прыняла ўдзел у стварэнні навучальных дапаможнікаў па беларускай дыялекталогіі. Упершыню ў практыцы вышэйшай школы былі распрацаваны курсы гісторыі беларускай літаратурнай мовы і гісторыі беларускага мовазнаўства і выдадзены адпаведныя навучальныя дапаможнікі. Адзін з іх – "Гісторыя беларускай літаратурнай мовы" Льва Шакуна (2-е выд., 1984) – удастоены Дзяржаўнай прэміі БССР (1986).

У 1993 г. на аснове кафедры беларускай мовы былі створаны дзве новыя кафедры – сучаснай і гісторыі беларускай мовы, што яшчэ больш садзейнічала паглыбленню тэарэтычнага асэнсавання актуальных праблем беларускага мовазнаўства, дазволіла стварыць новыя вучэбныя дапаможнікі. Сярод іх: Віктар Красней "Грані слова" (1996), Лідзія Сямешка, Ірына Шкраба, Зінаіда Бадзевіч "Курс беларускай мовы" (1996), Уладзімір Куліковіч "Беларускі правапіс: Правілы, заданні, кантрольныя работы" (1998), Уладзімір Анічэнка, Мікалай Прыгодзіч "Гістарычная граматыка беларускай мовы: Зборнік практыкаванняў" (1999), Зінаіда Бадзевіч, Ірына Саматая "50 асноўных правілаў беларускай пунктуацыі" (2000) і інш. Большасць гэтых прац маюць наватарскі характар, уводзяць у навуковы ўжытак новыя факты і абагульненні і адлюстроўваюць апошнія дасягненні навукі. Напісаныя ў тэарэтыка-практычным плане, яны сваім зместам і глыбінёй распрацоўкі тэмы нагадваюць манаграфічныя даследаванні, некаторыя з іх сталі асновай для доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый. Сярод уласна манаграфій, падрыхтаваных за апошнія гады, можна назваць наступныя: Таццяна Рамза "Безасабовыя сказы" (1998), Браніслаў Плотнікаў і Валянціна Трайкоўская "Дыхотомічная лексикология" (1989), "Шчодрасць слова" (1990) і "Словаскладанне ў беларускай мове" (2000) Мікалая Прыгодзіча. Прафесар Віктар Красней плённа працуе над стварэннем метадычных дапаможнікаў і падручнікаў беларускай мовы для сярэдніх школ краіны, у сааўтарстве з Яўгенам Лаўрэлем ім падрыхтаваны падручнікі для вучняў 3, 5–6 класаў школ з беларускай мовай навучання.

Важкімі набыткамі ўзбагацілі універсітэцкія моваведы беларускую лексікаграфію: "Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі" (1990) пад рэдакцыяй Еўдакіі Мяцельскай, "Слоўнік антонімаў беларускай мовы" (1994) Уладзіміра Лазоўскага, "Самабытнае слова: Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі" (1994) Ірыны Шкраба, "Старабеларускі лексікон. Падручны перакладны слоўнік" (1997) Мікалая Прыгодзіча і Галіны Цівановай, "Из античной мудрости" (1995) Нінэль Ганчаровай і Ірыны Шчарбаковай, "Русско-белорусский словарь" (1998) пад рэдакцыяй Лідзіі Сямешкі, "Русско-белорусский словарь электротехнических терминов" (1993) Ніны Краеўскай, Барыса Грынберга і Віктара Краснея і інш. Асэнсаванню важнейшых тэндэнцый у развіцці беларускай мовы ў другой палове XX ст. прысвечана калектыўная манаграфія "Беларуская мова: Najnowsze dzieje języków słowiańskich" (Польшча, 1998), падрыхтаваная супрацоўнікамі БДУ Віктарам Краснеем, Таццянай Рамза, Мікалаем Прыгодзічам, Лідзіяй Сямешка сумесна з калегамі з Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа НАН Беларусі, якая выконвалася

ў межах Міжнароднага праекта "Змены ў сучасных славянскіх мовах: 1945–1995". Надзённымі праблемы лінгвістыкі сталі прадметам абмеркавання на многіх міжнародных навуковых канферэнцыях, што ладзіліся на філалагічным факультэце. Сярод іх: "Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя" (1997), "Пісьменнік – мова – стыль" (1996), "Мова – літаратура – культура" (1998), "Мова ў святле класічнай спадчыны і сучасных парадыгм" (2000, сумесна з моваведамі Гродзенскага дзяржуніверсітэта) і інш. Супрацоўнікі кафедры гісторыі і сучаснай беларускай мовы прымалі актыўны ўдзел у кангрэсах, канферэнцыях і сімпозіумах за межамі Беларусі. З грунтоўным дакладам "Правапісныя рэформы ў славянскіх літаратурных мовах у XX стагоддзі" на XII Міжнародным з'ездзе славістаў (Кракаў, 1998) выступіў Сяргей Запрудскі, прамоўцамі на навуковых канферэнцыях у Венгрыі, Славакіі, Балгарыі, Германіі, Польшчы, Расіі, Украіне былі Ганна Басава, Ірына Гапоненка, Жанна Белакурская, Алена Пацехіна, Вікторыя Ляшук, Сяргей Важнік, Валянціна Трайкоўская, Марына Свістунова, Ганна Кулеш і інш.

Кафедра гісторыі беларускай мовы стала ініцыятарам правядзення на філалагічным факультэце юбілейных навуковых чытанняў і канферэнцый, прысвечаных 70-годдзю прафесара Льва Шакуна і дацэнта Еўдакіі Мяцельскай, 90-годдзю прафесара Марыі Жыдовіч. На кафедрах створаны і працуюць аўтарскія калектывы па падрыхтоўцы новых навучальных дапаможнікаў па надзённым пытаннях беларускай мовы, працягваюцца даследаванні па гісторыі фарміравання і развіцця беларускай нацыянальнай тэрміналогіі, у полі зроку лінгвістаў-беларусаведаў па-ранейшаму застаюцца пытанні рэформы беларускага правапісу, мовы і этнічнай самасвядомасці, фальклору як крыніцы матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, стылістыкі і культуры маўлення, гісторыі моў і ўздзеяння грамадства на працэсы іх развіцця і функцыянавання. Няма сумнення, што і ў XXI ст. голас універсітэцкіх моваведаў будзе ўпэўнена гучаць у шматгалоссі славяназнаўчай навуцы.

И.С. РОВДО

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РУСИСТИКА УНИВЕРСИТЕТА НА РУБЕЖЕ ВЕКОВ

The article deals with the basic achievements in Russian linguistic philology in the scientific, educational and methodology fields in the period of 80 years of the University existence. The monographs, text-books, teacher's guide-books which were published in the second part of the former century are listed in the article. Russian linguistic philology is analysed both at international and inner republican level.

Ровдо Иван Семенович – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой русского языка БГУ, заместитель декана филологического факультета. Автор более 130 работ, в том числе монографий "Рознаўзроўневая намінацыйная адпаведнасць беларускай і рускай моў" (1999), "К вопросу об имплицитном анализме" (1994). Один из авторов более 20 учебников и учебных пособий по русскому и белорусскому языкам для средних школ, по русскому языку – для вузов. Научные интересы: сопоставительно-типологическое исследование русского и белорусского языков, лексикология, словообразование русского языка, русский язык как иностранный.

В белорусской высшей школе русский язык как самостоятельный предмет систематически начал преподаваться после открытия государственного университета. Вначале подготовка русистов велась на этнологическом-лингвистическом отделении факультета общественных наук, на базе которого через год был образован педагогический факультет. В его состав вошло и литературно-лингвистическое отделение, готовящее учителей.